

'כסף ושווה כסף'

ר' מני שכטר

- א. הקדמה
- ב. הבנת מחלוקת 'בית הלל - בית שמאי'
- ג. שיטת תוס' ושיטת ריטב"א
- ד. שיטת רמב"ם ('פירוש המשניות' לרמב"ם)

א. הקדמה

המשנה פותחת ואומרת כי האישה נקנית בשלוש דרכים: כסף, שטר וביאה. בהסבר המשנה לקניין 'כסף' מוסיפה המשנה שני פרטים נוספים:

- א. המשנה מביאה מחלוקת בית הלל ובית שמאי לגבי ערכו של הכסף האמור במשנה. להלכה קי"ל, כבכל מקום, שהלכה כבית הלל.
- ב. המשנה מגדירה כי קניין כסף מתקיים בכסף ואף ב'שווה כסף'.

לגבי שני פרטים אלו, יש לשאול:

- א. מדוע המשנה ראתה לנכון להביא את מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי לגבי קניין כסף, ולא הסתפקה בדברי בית הלל? מתוך כך, יש לשאול האם המחלוקת הינה מהותית בהבנת קניין 'כסף' לגבי הקידושין או שמדובר במחלוקת טכנית בגדרי סכום הכסף המקיים קידושין?
- ב. מה חידשה המשנה בפירוט המושג 'שווה כסף'? מחד גיסא, מסברה ניתן לומר, כי ה'כסף' שפירטה התורה הינו סכום כסף מסוים שיכול לבוא ידי ביטוי אף בדבר שהינו 'שווה כסף' ועל כן אין חידוש בהוספת המשנה ל'שווה כסף'. מאידך גיסא, ניתן לומר, כי ה'כסף' שפירטה התורה הינו דין ייחודי בקידושין, המצריך דווקא את משמעות הכסף כמטבעות או יתרה מכך כמייצג ייחודי ממתכת 'כסף', ועל כן ישנו חידוש משמעותי בהוספת המשנה את דין 'שווה כסף'.

לאור הדברים הללו, אבקש במאמר זה להתבונן ולחקור בחידוש המשנה לגבי המושג 'כסף' המקיים את מעשה הקידושין, ובנוסף אודות היחס בין 'כסף' ל'שווה כסף'.

ב. הבנת מחלוקת בית הלל ובית שמאי

כאמור, המשנה מביאה את מחלוקת בית הלל ובית שמאי לגבי ערכו של הכסף הפועל בקידושין, ויש לשאול שתי שאלות מרכזיות:
א. מה משמעות המחלוקת?
ב. האם המשנה באה ללמד אותנו מתוך מחלוקת זו דין ייחודי בקניין כסף לגבי קידושין?

הסבר למחלוקת זו ומשמעותה בקידושין יבואר בהתבוננות בתחילת דברי תוד"ה בפרוטה ובשווה פרוטה¹ (ב, א) למול דברי ריטב"א ד"ה 'בכסף' (א, א).

תוס' וריטב"א² שואלים³ מה הצורך בפירוט המשנה לגבי 'כסף'. תוס' אומר, כי לכאורה לא היה צריך לשנות במשנה 'כסף' שהרי בבבא מציעא (נה, א) מבואר כי הקידושין חלים אף ב'שווה פרוטה' וממילא מובן שיכולים להתקיים אף ב'כסף'. תוס' מתרץ⁴, כי היות והמשנה אומרת שהקידושין מתקיימים בקניין 'כסף' היה צורך - בין לבית שמאי ובין לבית הלל - לפרט באיזה סוג כסף מדובר, דהיינו מהו המטבע המינימאלי המקיים קידושין, ולגבי התוספת במשנה של 'שווה כסף' יש צורך ייחודי כדי שנלמד כי 'שווה כסף' דינו כ'כסף'. יש לומר, כי לפי תוס', הלימוד העיקרי לגבי קניין 'כסף' בקידושין יסודו במשנה שלפנינו ולכן צריך לשנות, אף לבית הלל, מהו הכסף (מטבע) אשר בו מתקיימים קידושין ואילו המשנה בב"מ (נה, א) היא רק תיאור מקרים המתקיימים/מתייחסים ל'שווה פרוטה' (לדוג': השבת אבידה).

לעומתו, הריטב"א אומר⁵, כי לפי בית הלל לא היה צורך לשנות 'פרוטה' אלא רק 'שווה פרוטה' היות ופרוטה כשלעצמה היא כבר 'שווה כסף', וממילא לומדים אנו, כי קידושין יכולים להתקיים אף ב'שווה פרוטה'. המשנה לימדה את ערך 'כסף' הקידושין לבית שמאי שהינו 'דינר' (כסף) וחידשה, כי אף לבית שמאי ניתן לקדש ב'שווה כסף', ומשום כך, 'שווה פרוטה' לבית הלל הוא רק אגב גררא דבית שמאי.

מובן, כי נקודות המוצא של תוס' וריטב"א לגבי הצורך בחידוש המשנה וכן בהסתכלות על מחלוקת בית הלל ובית שמאי הינן שונות ועל כן יש להסבירן. נראה לומר בהסתכלות ראשונית, כי אליבא דתוס', אם הקידושין מתקיימים ב'מטבע' בעל ערך מסוים, יש לשאול אף בדעת בית הלל מהו ערך המטבע המינימאלי.

1. בלשוננו: "תימה דלא הוה ליה למיתני אלא בשווה פרוטה כדתנן בהזהב (ב"מ ד' נה). חמשה פרוטות הן ההודאה בשווה פרוטה והאשה מתקדשת בשווה פרוטה...".

2. בלשוננו: "...ובדין הוא דלא הוה להו לב"ה למתני בפרוטה, דהא בקרא כסף כתיב וסבירא להו לב"ה דלאו כסף ממש אלא ממון דהיינו שווה פרוטה, וכיוון דכן פרוטה עצמה שהיא של נחושת היינו שווה פרוטה עצמה ולא כסף היא...".

3. כל אחד מנקודת מוצא שונה.

4. בלשוננו: "...וי"ל משום דתנא כאן בכסף מפרש באיזה כסף דינר לב"ש ופרוטה לב"ה ולפי שלא נטעה לומר כסף דווקא ולא שווה כסף כדיליף קיחה קיחה משדה עפרון דכתיב ביה כסף מפרש שווה כסף".

5. בלשוננו: "...אלא דידי דקתני ב"ש אומרים בדינר דלא סגיא בלאו הכי כיוון דקתני בכסף, תנא נמי לב"ה בפרוטה ובשווה פרוטה".

בנוסף, לאור דברי התוס', נראה שקיימת ייחודיות מסוים בביצוע 'קניין' כסף' ב'מטבע' על פני ביצועו ב'שווה כסף', וזאת אבאר לקמן.

לעומת זאת, בדברי ריטב"א, עולה, כי קניין 'כסף' בקידושין הוא ערך ממוני מסוים ולא דווקא ייחוד של 'מטבע'. חידוש המשנה הוא לדעת בית שמאי, שדין 'שווה כסף' כ'כסף' ואילו לבית הלל ברור הדמיון בין 'שווה כסף' ל'כסף' היות ויש להם מכה משותפת - 'ערך ממוני', המקיים קידושין.

מתוך שתי נקודות הסתכלות אלו בהבנת תוס' וריטב"א, נראה להסביר את סיבת המשנה להבאת מחלוקת בית הלל ובית שמאי, אף על פי שקי"ל הלכה כבית הלל. אליבא דתוס' יש לומר, כי בית הלל ובית שמאי לא חלוקים בדין קניין 'כסף' המקיים קידושין אלא שמדובר במחלוקת טכנית מהו הערך הממוני המינימאלי לקיום קידושין הבא לידי ביטוי בערך ה'מטבע'. לעומת זאת, אליבא דריטב"א, המחלוקת בין בית הלל ובית שמאי הינה מחלוקת מהותית ועקרונית: לפי בית הלל קידושין הן קניין אשר יכול להתקיים בכסף ובאותה מידה ב'שווה כסף', ואילו לפי בית שמאי לקניין 'כסף' יש ייחודיות מסוימת אשר באה לידי ביטוי בקיום הקידושין על ידי 'מטבע' על פני 'שווה כסף'. להלכה, המשנה מסיקה, כי קניין 'כסף' בקידושין הוא קניין ממוני אשר מתבונן בערך החפץ ולא בייחוד 'מטבע' על פני 'שווה כסף'.

מתוך פתיחת דברי תוס' וריטב"א בהתייחס למחלוקת בית הלל ובית שמאי, אתבונן ואבאר את שיטותיהן.

ג. שיטת תוס' ושיטת ריטב"א

1. שיטת תוד"ה 'בפרוטה ובשווה פרוטה' (דף ב, א) - כסף כ'מטבע'

תוד"ה 'בפרוטה ובשווה פרוטה' פותח בשאלה, מדוע היה צורך למשנה להוסיף בקניין 'כסף' אף את הכסף עצמו ולא הסתפקה המשנה ב'שווה כסף'. תוס' מתרץ, כי היות והמשנה אומרת שקידושין יכולים להתקיים בקניין כסף, היה צורך להגדיר (בין לבית שמאי ובין לבית הלל) באיזה כסף מדובר - לדעת בית הלל מדובר בפרוטה ואילו לדעת בית שמאי מדובר בדינר.

מתשובה זו, יש לומר, כי הבנת תוס' את קניין 'כסף' האמור במשנה, מתבטאת הלכה למעשה בסוג ה-'מטבע' שבו ניתן לקדש אישה. יתרה מכך, תוס' מלמד שהיות וקניין הכסף בקידושין נלמד מגזרה שווה של קניית מערת המכפלה (כי יקה), ובקניין זה הועבר כסף לידי עפרון החתי (ולא 'שווה כסף'), היה צורך למשנה להוסיף כי מעיקר הדין קידושין יכולים להתקיים גם ב'שווה כסף'.

על יסוד זה, קיומו של הבדל בין 'כסף' ל'שווה כסף', יש להקשות: מדוע שנאמר כי 'שווה כסף' יהיה שונה מהותית מ'כסף', שהרי אם מדובר בקידושין כהיבט של קניין ממוני המבטא 'שווי שווק', מה הסיבה לחלק בין 'כסף' ל'שווה כסף'. ויתרה מכך: מדוע הלימוד מ'שדה עפרון' מהווה הוכחה שהכסף שהועבר לעפרון החתי, שהינו מטבעות, הוא אופן הקניין המחייב ובלעדי בקניין 'כסף', האם גם נאמר כי קניין כסף הוא רק במטבע שהיה בזמן אברהם אבינו...

לאור קושיות אלו, יש לבחון האם קיימת גריעותא מסוימת ב'שווה כסף' לעומת 'כסף'. אף אם נאמר שבהו"א קיימת גריעותא עלינו לבאר מהו עניינה של גריעותא זו:

האם גריעותא זו היא גריעותא 'שירה' המתייחסת לביצוע הדין של קניין 'כסף' שאמור להיות רק באמצעות 'מטבעות' המוגדרות כ'נתינות להוצאה' (בקניית מגוון חפצים) מה שחסר ב'שווה כסף' שהוא חפץ בעל שימוש מוגדר ולא מטבעות היכולות לקנות מגוון חפצים; או שמה מדובר בגריעותא 'עקיפה' המתייחסת לרצון הצדדים והסכמתם לקיום קניין 'כסף' באמצעות 'שווה כסף' - כלומר ייתכן והמוכר מתרצה רק ל'מטבע' העובר לסוחר ולא לחפץ המוגדר לו מראש.

שתי אפשרויות אלו באשר לגריעותא שב'שווה כסף' - האחת שמדובר בגריעותא 'שירה': 'שווה כסף' הוא קניין נחות מ'כסף', שכן באופן כללי, כסף ניתן למוכר והחפץ הנקנה מועבר לקונה ואילו ב'שווה כסף' חפץ מסוים מועבר למוכר ולא כסף; והשנייה כי מדובר בגריעותא 'עקיפה': 'שווה כסף' אינו בר הוצאה להבדיל מכסף, אלא שהסכמת המקבל מהווה את נתינת התוקף כי 'שווה כסף' הוא כ'כסף' - עולות מתוך דבריו של ר' דוד פוברסקי.⁶

כך או כך, מתוך ההו"א שקיימת גריעותא ב'שווה כסף' למול 'כסף', תוס' בא ללמוד, כי בקידושין קיים דמיון דיני בין 'שווה כסף' ל'כסף'.
חידוש זה - חידוש כמובן רק בעיני התוס' - לומדים התוס' מ'עבד עברי', אשר יכול להיפדות לפני המועד אף ב'שווה כסף' (מדרשת הפסוק: "אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו"⁷).

יצוין, כי תוס' עצמו נדחק בלימוד זה מ'עבד עברי', שהרי אף בניזיקין לומדים כי ניתן לשלם ב'שווה כסף' ואלו לכאורה-שני כתובים הבאים כאחד שאינם מלמדים.⁸ תוס' מתרץ, כי שני לימודים אלו הינם בעלי אופי ייחודי ואינם נלמדים זה מזה בעלי משמעות פרטנית לכל נושא ולכן ניתן ללמוד מ'עבד עברי' לקידושין.

תוס' מביא שני אופנים של צריכות, של משמעות פרטנית. באופן הראשון, הצורך בלימוד לנזיקין הוא שבהו"א נזיקין יכול היה להיות מוחזר רק ב'כסף' היות וקיים דין ייחודי שהחזרה תהיה מקרקע 'מיטב' ואילו הצורך בלימוד לעבד עברי' הוא שבהו"א פדיון העבד באמצעות קרקע יכול היה להיות רק ב'מיטב' ולא ב'שווה כסף'.
האופן השני הוא, כפי שמסביר תוס', שב'עבד עברי' ייתכן והאפשרות לפדות ב'שווה כסף' היא משום החשש 'שלא ייטמע בין העכו"ם', ואילו נזיקין אינם יכולים להילמד מעבד - ועל כן זוקקים לימוד עצמאי - שכן לעבד קיים צד חומרא: שהעבד הביא על עצמו את עונשו על ידי מסחרו בפירות שביעית.

6. עיין שיעורי ר' דוד פוברסקי, 'בדין שווה כסף ככסף' (אות ב'), בלשונו: "...ונראה בזה דהנהגה בהא דכתבו הראשונים דהיא דנותן בע"כ הוה ס"ד דשו"כ לאו ככסף יש לפרש בב' אופנים, חדא, דבאמת מצד "דין" כסף ודאי אין חילוק בין שו"כ לכסף, ואדרבה עיקר כוונת התורה היינו לשוויות של כסף, והא דס"ד דבע"כ אינו יכול ליתן שו"כ, היינו משום דעכ"פ במציאות יש עדיפות לכסף יותר משו"כ, דיוצא בהוצאה וניחא ליה לאדם בכסף יותר משו"כ, ולכן ס"ד דבע"כ צריך ליתן דווקא כסף ולא שו"כ.
עוד יש לפרש, דהחיסרון בשו"כ אינו משום דאינו יוצא בהוצאה, אלא דהוי חיסרון בעצם דין כסף שבו, דהרי תמיד הוי הכסף הקונה והחפץ הנקנה, ולא אמרינן להיפך דנותן החפץ הוא הקונה, שקונה את הכסף של חברו, ונותן הכסף הוא המוכר שמקנה מעותיו לחברו, אלא הכסף הוא הקונה והחפץ הנקנה".

7. ויקרא כה, נא.

8. עיין קידושין כד, א, רש"י, ד"ה אין מלמדין'.

אמנם יש להעיר כי, בראשית דבריו אומר תוס', כי 'שווה כסף' כ'כסף' בקידושין נלמדים מעבד עברי. ולכאורה אליבא דהאופן השני מדובר בלימוד פרטני ל'עבד עברי', ועל כורחנו 'שווה כסף' בקידושין מתבססים על נזיקין⁹. מלבד סתירה זו יש להקשות: אם מדובר בלימוד השני מ'נזיקין' מדוע שאישה לא תתקדש ב'מיטב', שהרי בנזיקין קיים כלל שהחזר הנזק מתקבל מ'מיטב' ואי הכי נמי צריך להיות אותו הדין בקידושי אישה!

ה'אבני מילואים' (סימן כ"ז, אות ג') מתייחס לקושיה זו האחרונה, ומתרץ¹⁰, כי החיוב של 'מיטב' בקידושין הוא דין ייחודי לנזיקין, אך אף בנזיקין יכול להיות משמעותי רצון הנזיק, דהיינו, אם הנזיק רוצה לקבל זיבורית אין חיוב על המזיק להשיב 'מיטב', ואם כן, אי הכי נמי בקידושין רצון האישה מפקיע את החיוב לקדש ב'מיטב'. כלומר, אם תוס' לומד, כי 'שווה כסף' דינו כ'כסף', אזי בהבעת רצון האישה לקבל 'שווה כסף' היא יוצרת אותו כחיוב 'מיטב' בנזיקין שיכול להשתנות לפי רצון המקבל¹¹.

ר' שמואל¹² דוחה את תירוץ ה'אבני מילואים', ואומר כי היות ובהו"א לא ידוע כי 'שווה כסף' דינו כ'כסף' אזי עדיין הריבוי היחיד ל'שווה כסף' כ'כסף' הוא להשבה שלא מ'מיטב'. וממילא, אם הנזיק דורש 'בינונית' לא היה ניתן להשיב לו. לכן מתרץ ר' שמואל, שאם נאמר כי 'אינו מיטב' הוא בכלל הלימוד של 'שווה כסף' כ'כסף' וחיוב החזרה בנזיקין הוא מדין פירעון לטובת הנזיק, אזי ניתן לומר כי על ידי רצון האישה הקידושין יכולים להתקיים אף שלא מ'מיטב'. אך אם נאמר, כי החזרת הקרקע מ'מיטב' היא מדין 'שווה כסף' כ'כסף', דהיינו, כל זמן שאין ריבוי של 'שווה כסף' כ'כסף' עדיין צריך לומר כי החיוב הוא רק מ'מיטב', ועל כן תירוץ ה'אבני מילואים' קשה. לכן, מתרץ ר' שמואל, כי דין החזרת הנזק מ'מיטב' אינו דין ב'שווה כסף' כ'כסף', אלא הוא דין בהלכות תשלומין שצריך להשתלם מ'מיטב'. משום כך, קידושין שאינם מדין תשלומין אלא מדין קניין לא שייך בהם חיוב 'מיטב'.

מתוך כך מדייק ר' שמואל, כי האפשרות ללמוד את חיוב 'מיטב' כל זמן שאין ריבוי של 'שווה כסף' כ'כסף' הוא ספציפי רק ל'עבד עברי' שלגביו מתקיים הדמיון לנזיקין היות ודין עבד עברי הוא מדין תשלומין ('גרעון השכר שנשאר לו אצל האדון' כלשונו של ר' שמואל). לעומת זאת, בקידושין, שהן גדר בקניין, לא שייך להצריך את החיוב מ'מיטב', אף לפני הידיעה כי 'שווה כסף' כ'כסף'.

9. בלשונו: "... אבל לתירוץ שני שכתבו התוס' לקמן דליכא למילף נזיקין מע"ע משום דאימא דהקל עליו הכתוב בשווה כסף כדי שלא ייטמע בין הנוכרים א"כ ה"נ מה"ט ליכא למילף קידושין וערכין מע"ע אלא דלהווא תירוצא נ"ל דנליף ערכין וקידושין מנזיקין וכן נראה מדבריהם לקמן".

10. בלשונו: "ומיהו נראה דאפי' לדין דס"ל מקדשין בקרקע נמי לא קשה מידי דכיוון דגבי נזיקין דכתיב בהו מיטב אי בעי נזיק ליטול בינונית או זיבורית צריך למיתב ל' וכדאיתא פ"ק דב"ק דף ט' שאמרו א"כ הורעת כחו בנזיקין ע"ש וכיוון דהאישה מדעתה לקבל זיבורית הוי כמו מיטב ודוקא בשווה כסף ס"ל לתוס' דאי לאו דשווה כסף ככסף לא מהני ריצוי דידה כיוון דלאו כסף הוא ה"ל כמו פחות מש"פ דלא מהני מחילה וריצוי דידה".

11. יחד עם זאת, מדגיש ה'אבני מילואים', כי קיים הבדל בין קידושין לנזיקין, שבקידושין רצון האישה מגדיר את החפץ כ'מיטב' ואילו בנזיקין רצון הנזיק מגדיר את היכולת לשנות את חיוב ההשבה - 'מיטב'.

12. חידושי ר' שמואל, אות כ.

יוצא אם כן, שלפי ר' שמואל חיוב 'מיטב' הינו דין ב'תשלומין' ולא דין ב'קניין', וממילא לא מהווה חיוב לגבי הקידושין אף לפני הלימוד של 'שווה כסף' כ'כסף'.

אליבא דתוס', הצורך בלימוד 'שווה כסף' כ'כסף' הוא צורך כללי שאינו תלוי ברצון האישה ולכן אין להשוות בין היכולת להחזיר נזק שלא מ-מיטב' על ידי הסכמת הניזק, לבין היכולת לקדש אישה שלא מ'מיטב' על ידי הסכמתה, היות וקיים הבדל מהותי בין קידושין לבין החזרת נזיקין. ממילא, אין חיוב ל-'מיטב' אף אם נאמר שהלימוד לקידושין כי 'שווה כסף' כ'כסף' הוא מנזיקין.

המהרש"א¹³ מקשה על תוס' מדוע יש צורך ללימוד מפסוק, כי דין 'שווה כסף' הוא כ'כסף' ולא נאמר בקידושין, כי מסברא קיים דמיון מוחלט בין 'שווה כסף' ל'כסף'. יצוין, כי אף אליבא דמהרש"א ב'עבד עברי' ונזיקין יש צורך ללימוד מפסוקים היות ובהו"א ב'עבד עברי' קיימת חומרא על העבד משום שסחר בפירות 'שביעית' ולגבי נזיקין קיים דין מיוחד של פדיון הנזק ב'מיטב'.

נראה לתרץ את קושיית המהרש"א באופן הבא. כידוע, תוס' מתייחס לקידושין כקניין ממוני בין הבעל לאישה¹⁴. יתר על כן: לעיל הסברתי, כי קיימים שני חסרונות בדמיון בין 'שווה כסף' ל'כסף', מהם עולות שתי אפשרויות הסתכלות לסיבת הצורך בלימוד:

א. פגימה במעשה הקידושין מצד חלות המעשה: קיים הבדל 'ישיר' - שוני בהגדרת 'כסף' למול 'שווה כסף', היוצר הו"א לפיה 'שווה כסף' אינו ה'כסף' הפועל 'כסף' קניין בכלל וקידושין בפרט.

ב. פגימה במעשה הקידושין מצד גמירות דעת האישה: קיים הבדל 'עקיף' - שוני בהגדרת השימוש של 'כסף' למול 'שווה כסף', היוצר הו"א, כי 'שווה כסף' אינו ה'כסף' בו מסכימה האישה להתקדש.

כמסקנת ביניים בשיטת תוס', יש לומר, כי הלימוד לדמיון בין 'שווה כסף' ל'כסף' בקידושין, מעניק ל'שווה כסף' ערך מקביל ל'כסף', בהיבט מעשה הקידושין וחלותם ובהיבט של גמירות דעת האישה והסכמתה לקידושין.

למול הבנה זו בשיטת תוס', שאף בדין קניין ממוני יש צורך ללימוד יסודי ש'שווה כסף' כ'כסף', נתבונן בשיטת ריטב"א, ולאחריה נתבונן ביסוד המחלוקת בין תוס' לריטב"א ובדרכים ליישובה.

2. שיטת ריטב"א 'בכסף' (דף יא, א)

כפי שהקדמנו, הריטב"א הולך בכיוון אחר מזה של התוס'. מדבריו עולה, כי קניין 'כסף' בקידושין הוא ערך ממוני מסוים ולא דווקא ייחוד של 'מטבע'. כך כותב הריטב"א:

"...דהא בקרא כסף כתיב וסבירא להו לב"ה דלאו כסף ממש אלא ממון דהיינו שווה פרוטה, וכיוון דכן פרוטה עצמה שהיא נחושת הינו שווה פרוטה עצמה ולא כסף היא".

13. בלשונו: "מיהו ק"ק אמאי לא ניחא להו כדבעי למימר מעיקרא דמסברא נימא שווה כסף ככסף בקידושין וערכין".

14. עיין תוד"ה 'וכסף מנלך' (ב, א).

הריטב"א מסביר אפוא, כי לפי בית הלל לא מדובר ב'כסף' כמתכת אלא בגדר של 'ממון' שהינו 'שווה פרוטה'.

בשיטת ריטב"א יש לבאר שני בירורים מרכזיים:

- א. מהי כוונת הריטב"א בדבריו שלא מדובר בגדר של 'כסף' אלא בגדר 'ממון'?
- ב. מהי סברת הריטב"א, כי אם מדובר בערך ממוני, אזי 'כסף' שהינו ממון שווה מעיקרא ל'שווה כסף' ואין צורך ללימוד מפסוק?

ראשית לכל, יש לבאר את דברי הריטב"א בהסברו, כי כסף הקידושין אינו כסף ממש אלא ממון. בהבנת דבריו מצינו באחרונים שני פירושים מרכזיים:

א. 'אבני מילואים' (סימן כ"ז, אות א')

ה'אבני מילואים' מביא בראשית דבריו מחלוקת רי"ף ורמב"ם למול הריטב"א (להבנתו), ועניינה, כי אליבא דרי"ף והרמב"ם 'כסף' הקידושין המדובר בתורה הינו ערך מייצג של מתכת הכסף בשיעור 'חצי שעורה'¹⁵. על הבנה זו מקשה ה'אבני מילואים', שהרי הכסף המדובר בתורה הינו כסף ה'יוצא להוצאה' ('עובר לסוחר') ולא ערך מייצג של מתכת הכסף, ואם כן: כיצד עולה האפשרות בדברי רי"ף והרמב"ם לאמוד את ערך ה'פרוטה' ביחס למתכת הכסף ולא כערך ממוני המשתנה ביחס לזמן. מתוך קושיה זו, מביא ה'אבני מילואים' את דברי הריטב"א, ומסביר, כי הריטב"א מאפיין את 'כסף' הקידושין כערך ממוני 'עובר לסוחר'.

לפי ה'אבני מילואים', אליבא דהריטב"א 'כסף' הקידושין הינו ערך ממוני מינימאלי אשר יכול להוות כאמצעי קניין בין שני הצדדים. כלשונו: "ומשמע דכסף דקרא אינו מתכת כסף אלא 'שם ממון' וכל מידי דחשיב היינו ממון וליכא פרוטה כלל אלא 'שווה פרוטה' וא"כ אין לשער כל במשקל החצי שעורה אלא במידי דחשיב ממון...".

בסיכום המחלוקת מביא ה'אבני מילואים' נפקא מינה חשובה בין השיטות. כאמור, בעוד שלפי רי"ף והרמב"ם, קיים ערך 'כסף' מייצג בשיעור משקל 'חצי שעורה' מתכת הכסף, ואין משמעות לשווי המטבע מבחינת הממון; לשיטת הריטב"א, מדובר בערך ממוני אשר משתנה לפי ערך המטבע. אם כן, אליבא דריטב"א, במידה וערך הממוני המינימאלי של המטבע אשר מקיים מסחר בתקופתו, עולה על ערך מתכת ה'כסף' המשוער ('חצי שעורה') יתקיימו הקידושין לפי ערך המטבע ולא יהיה צורך להשוות את המחיר לכדי שיעור 'חצי שעורה'¹⁶.

למול הבנה זו של 'אבני מילואים' את הריטב"א והנפקא מינה העולה מדבריו, נתבונן בהבנת ה'חזון איש' את דברי הריטב"א.

15. ערך ייצוגי מסוים שניתן בתקופת הגאונים.

16. כלשונו: "וא"כ אין לשער כלל במשקל החצי שעורה אלא במידי דחשיב ממון ואם פחות מחצי שעורה הוא שווה טובא מדברים אחרים נמי ראוי להיות קידושין".

ב. 'חזון איש' (קידושין, סימן קמ"ח)

- מתוך הנפקא מינה שהעלה האבני מילואים' בין שיטת הר"ף והרמב"ם ושיטת הריטב"א מקשה ה'חזון איש' שלוש קושיות מרכזיות:
- א. אם אכן וכפי הבנת האבני מילואים, השיעור של 'כסף' הקידושין הינו ערך ממוני המשתנה לפי הזמן והמקום, אזי אין ערך מוחלט מייצג מדאורייתא לקיום הקידושין?
- ב. אם מדאורייתא אין ערך מייצג לקידושין, כיצד ערך הממון יכול להיות גבוה מערך ה'כסף'. דהיינו, אם אין קריטריונים קבועים לא קיימת אפשרות השוואה!
- ג. בגמרא (יב, א), בבירור דברי בית הלל, אומר רב יוסף, כי הפרוטה היא שיעור משתנה בהתאם לתקופה¹⁷, והגמרא דוחה את דבריו. כיצד אפוא מסתדרים דברי הריטב"א עם דברי הגמרא בדף יב?

לאור קושיות אלו על דברי האבני מילואים' בביאור שיטת הריטב"א, חולק ה'חזון איש' על האבני מילואים', ומסביר את דברי הריטב"א באופן שונה. לפי ה'חזון איש', אף בשיטת הריטב"א מחויבים לומר כי 'כסף' הקידושין הינו שיעור מייצג מדאורייתא של מתכת הכסף במשקל 'חצי שעורה', שהרי ללא שיעור מייצג זה לא קיימת 'אמת מידה' לקיום הקידושין.

אמנם הריטב"א עצמו בהסברו את כסף הקידושין, אומר כי מדובר בגדר של ממון ולא גדר התלוי במתכת ה'כסף', ולכאורה קשים דברי ה'חזון איש', שהרי אין בדברי הריטב"א אזכור על יחסיות מתכת הכסף כמקיים הקידושין. לכן, מסביר ה'חזון איש', כי דברי הריטב"א המתמייחים לכך שה'כסף' הינו ממון, לא מתכוונים לכך שגדר הכסף בקידושין הינו ממון גרידא המשתנה לפי הזמן, אלא כוונתו כי אף למתכת הכסף יש ערך כספי המהווה אמצעי מסחר בין הבעל לאישה. כלומר, אם התורה הגדירה, כי ערך הקידושין המחייב מדאורייתא, הינו שמינית האיסר האיטלקי ששוויו 'אחד מקצ"ב דינר שהיה בימי משה' (אשר ה'גאונים' שיערו אותו כ-'חצי שעורה' ה'כסף'), במידה והבעל נתן לאישה דינר כסף (סכום כולל של קצ"ב פרוטות) והאישה הסכימה להתקדש בערך המינימאלי מדאורייתא של הקידושין (אחד מקצ"ב), אזי האישה מחויבת להחזיר לבעלה את עודף הדינר, שהינו קצ"א פרוטות.

משמע, שלפי ה'חזון איש' הריטב"א אינו מבקש לומר, כי 'כסף' הקידושין הינו גדר ממוני המשתנה לפי הזמן, אלא שכאשר הגדירה התורה שכסף הקידושין הינו גדר מייצג של מתכת ה'כסף' כוונתה, כי אף מתכת ה'כסף' הינה ממון. לכן, במידה וערכו של מטבע מתכת ה'כסף' הניתן לאישה, עולה על הערך המינימאלי של הקידושין והאישה מתרצה בו, היא תהיה מחויבת להחזיר את העודף הכספי שבמתכת הכסף.

נסכם: מצאנו מחלוקת אחרונים בביאור של שיטת הריטב"א בפירוש ל'כסף' הקידושין. לפי האבני מילואים' מדובר בערך ממוני המשתנה ביחס לזמן ולגדרי המסחר המתקיימים באותה תקופה, ואילו לפי ה'חזון איש', 'כסף' הקידושין הינו גדר מייצג של מתכת הכסף הידוע מדאורייתא (כהבנת הר"ף והרמב"ם) והריטב"א מוסיף שאף

17. רש"י ד"ה 'כל דהו' (קידושין יב, א), בלשונו: "כל מה שהדורות משנים את המטבע פעמים שפוחתין פעמים שמוסיפין ממשקלם".

ערך זה הוא בעל משמעות ממונית שיכול לשמש כקניין בין הבעל לאישה.

מתוך ביאורי האחרונים לדברי הריטב"א, מובן כי 'כסף' הקידושין הינו היבט של ממון. בין לפי ה'אבני מילואים' שמקצין את הבנת הריטב"א כי מדובר בממון ה'עובר לסוחר', ובין להבנת ה'חזון איש' שמסביר כי אף ערך מייצג מדאורייתא שהינו 'חצי שעורה' דכסף יכול להוות ממון, עולה כי יש ב'כסף' הקידושין היבט ממוני ואשר על כן יש להתייחס גם לדברי הריטב"א הללו כאשר דנים בהתייחסותו ל'שווה כסף' כ'כסף'.

הריטב"א אומר, כי אין צורך ללימוד ייחודי, ש'שווה כסף' הוא כ'כסף', ומדובר בסברה המתקבלת על הדעת. כך מובא גם מובא בר"ך ד"ה 'איסר האיטלקי'¹⁸.

הריטב"א מסביר¹⁹, שהיות והתורה לימדה, כי קיימת אפשרות לקדש אישה באמצעות כסף בדומה לאפשרות קניית 'שדה' (הנקנה בכסף), כך יש להוסיף ולומר מסברה, כי בדומה לשדה שיכול להיקנות אף על ידי 'שווה כסף', כך אישה יכולה להתקדש ב'שווה כסף'.

לעיל, בהסברת שיטת תוס', אפיינתי בהו"א את 'שווה כסף' כבעל גריעותא מ'כסף', ואילו מהריטב"א עולה כי אין כל סיבה לחלק בין 'שווה כסף' ל'כסף', ועל כן יש להסביר את דברי ריטב"א בהתייחס למשמעות ה'שווה כסף' ומתוך כך לבאר את יסוד המחלוקת בין שיטת תוס' לשיטת הריטב"א²⁰.

נראה לומר, בהסבר שיטת הריטב"א כך: לכל 'חפצא' קיימת הגדרת שימוש ייחודית ביחס לעולם. 'כסף' מוגדר בעיקרו כאמצעי תשלום בין אנשים, המעניק לו הגדרת שימוש ייחודית שהינה אמצעי קניין. בדומה ל'כסף', לכל חפץ יש הגדרת שימוש מסוימת. על כן, מצד ההגדרה, אין הבדל בין 'כסף' ל'שווה כסף'. אלא שיחד עם זאת, כחלק מכלל המסחר, לכל דבר יש מאפיין נוסף שהינו 'ערך כספי', ובוזה לכאורה יש ל'כסף' יתרון על פני 'שווה כסף', היות וה'כסף' מייצג באופן ישיר את הערך הכספי הנהוג בעולם²¹.

הריטב"א מתייחס לכסף כערך ממוני ולכן יש לומר, כי אף על פי שלעיל מצינו שני מאפיינים בכל הגדרת חפץ בכל זאת ב'כסף' מאפיין ה'שווי' משמעותי יותר מאשר מאפיין ה'שימוש'. בנוסף, אף על פי שבכל חפץ קיים מאפיין ה'שימוש' מתווסף לחפץ גם מאפיין ה'שווי', שהינו ערכי הכספי המקובל בשוק. יסוד זה, שונה מהגדרת ה'כסף' כשלעצמו, שהרי לכסף אין שווי משתנה ביחס לחפצים אחרים אלא הכסף עצמו מגדיר את שווי החפצים.

18. בלשוננו: "...לגבי קידושין כיוון שהיא מתרצת בדבר וניחא לה בשווה כסף לא צריך קרא לריבוי דמסברא אית לו דכל כה"ג שווה כסף ככסף".

19. בלשוננו: "והנכון הדכא פשיטא מילתא, דכיוון שגלי רחמנא דאישה נקנית בכסף דומיא דקניין קרקה, ה"ה לשו"כ, דבכל הנהו דכתבינא לעיל דאצטרכינן ריבויא לשו"כ, בכלהו איכא טעמא...".

20. יצוין, כי בשיטת הריטב"א אין לומר, כי קיים לימוד שקידושי אישה כ'קניין' ממוני דומים לקניין קרקע, אלא שהדמיון בין קידושין לקניין קרקע הוא רק ביכולת ביצוע הקניין על ידי 'שווה כסף'.

21. יצוין, כי אף על פי, שיש ביכולת הכסף לבצע מגוון נרחב של קניות אין זה משפיע על ההגדרה היסודית של ה-'כסף' כאמצעי קניין אלא יכולת זו היא אפיון ה'חפצא' שנקרא 'כסף'.

נראה להסביר, כי בכל חפץ ישנם יחסי גומלין בין צמד המאפיינים הללו. בכסף, המאפיין המרכזי הוא ה'שווי' שיכול להוות אמצעי הקנייה של מגוון חפצים בשווי זה או בפחות ממנו, ואילו הגדרת השימוש שבו היא שולית (ביחס למאפיין ה'שווי')²². לעומת זאת, בשאר החפצים, מאפיין השימוש דומיננטי יותר מ'שווי הכספי', שהרי רצונו של האדם המשתמש בחפץ, יוצר בו את ייחוד החפץ למול שווי הכספי, ואילו מאפיין ה'שווי', הינו בעל חשיבות פחותה כיוון שאין ביכולת החפץ להוות אמצעי תשלום ללא הסכמת המוכר.

בדברי הריטב"א יש לומר, כי האישה אשר מתקדשת יכולה להתקדש באופן דומה בין על ידי 'כסף' ובין על ידי 'שווה כסף', היות ובהגדרת רצונה של האישה לקבל 'שווה כסף' היא יוצרת בחפץ דמיון לשווי הכספי.

אי לכך, בשיטת הריטב"א הלומדת מסברה את הדמיון בין 'שווה כסף' ל'כסף', יש לומר, כי בהסכמת האישה לקידושין היא מעניקה ל'שווה כסף' את ערכו כ'כסף'. דהיינו, על ידי הסכמתה, המאפיין הדומיננטי בחפץ - מאפיין השימוש, משתווה למאפיין המינורי - מאפיין השווי, אשר מנגד הינו המאפיין הדומיננטי ב'כסף' והוא הנדרש למימושם של קידושין.

מובן, כי עלינו לבאר עוד את המחלוקת בין שיטת תוס' לשיטת ריטב"א.

3. ביאור מחלוקת תוס' - ריטב"א (בהתייחסות לדמיון בין 'כסף' ל'שווה כסף')

כאמור לעיל, בשיטת תוס' מצינו, כי בהו"א קיים הבדל 'ערכי' בין 'שווה כסף' ל'כסף', ואשר על כן השוויון בין 'שווה כסף' ל'כסף' מצריך לימוד מפסוק. לעומת זאת, בשיטת ריטב"א מובן, כי 'כסף' ו'שווה כסף' הם ערכים מקבילים, אשר הדעת נותנת מסברה כי דיניהם שווים. לאור הדברים האלו, אבאר את יסוד המחלוקת.

ראשית, אתבונן באופן קביעת מחיר החפץ ובאפשרות שינוי המחיר של החפץ למול המחיר הידוע בשוק הצרכנים. מתוך הבנת, קיימות שתי נקודות מבט למחיר החפץ: א. ערך כללי התלוי בשוק הצרכנים - מתוך יחסי המקח וממכר אשר קיימים בעולם, לכל פריט מחויב להיות מחיר ידוע המאפשר ניהול מסחר תקין. יתרה מכך, היות והמחיר מהווה את אפשרות הקניין הגלובאלית, יש לומר, כי מחיר כל חפץ יכול להשתנות רק על פי 'שוק הצרכנים' הכללי ולא על ידי האדם הפרטי (לדוג': מאכלי יסוד כלחם, חלב ועוד אשר להם קיים מחיר צרכני מומלץ, המשתנה בזמן וכתוצאה משינוי מדד הצרכנים הישראלי).

ב. ערך 'פרטי' התלוי בדעת ורצון בני האדם²³ - לכל חפץ וחפץ יש מחיר "מופרז" בשוק הצרכנים, אך משום ששוק הצרכנים תלוי ברצון ודעות בני האדם וכך גם ממילא מחירי המוצרים, אדם ספציפי יכול, על פי רצונו החופשי, לקבוע מחיר מסוים לחפץ השייך בבעלותו. נראה לומר, כי טעם הדבר נובע היות ועיקר מהות

22. נראה, כי עצם הקניין בכסף היא הגדרת השימוש ולכן מאפיין השימוש נבלע במאפיין ה'שווי'.

23. עיין 'מנחת אשר' - ענייני קידושין ונישואין, הרב אשר וייס שליט"א, בעניין 'שווה כסף' (סימן ב') ד"ה 'ויש לעיין', עמ' כג.

המסחר הוא קניין חפצים פרטי בין אנשים ולא גדר אוניברסאלי של קביעת מחירים לרווחת כלל הציבור. בהבנה זו, מחיר החפץ הוא ביטוי להסכמת הצדדים לקנייה מצד הקונה והמוכר ולא גדר לשווי החפץ האוניברסאלי בפני ציבור הצרכנים.

בשו"ת 'אבני נזר' ('אבן העזר', סימן ת"ב) דן בשתי האפשרויות הללו ונוטה להבנה השנייה. כביסוס להגדרה זו מביא שם²⁴ את המקרה בקידושין (ה, א), בו כהן אומר, כי חפץ מסוים שווה לו בשיעור 'חמישה סלעים' אף על פי שמחיר החפץ נמוך מ'חמש' סלעים ובכל זאת פדיון הבן מתקיים²⁵. מאידך, על הבנה זו קיים קושי, שהרי כיצד האדם יכול לקבוע את מחיר החפץ ואף לקובעו כ'מחיר' הפדיון.

ה'אבני נזר' מוסף ומבאר את הסברה, כי האדם יכול לקבוע את ערך החפץ ואף להעלותו ממחירו בשוק, מתוך שו"ת הריב"ש²⁶. הריב"ש דן לגבי קנייה בחול המועד, ומחלק בין קניין האסור בחול המועד - אדם אשר רוצה לקנות חפץ במהלך 'חול המועד' אף על פי שהמחיר של החפץ לאחר 'חול המועד' בוודאות יעלה, כיוון שיש בקנייה זו רק 'מניעת רווח'; לבין קניין היתר בחול המועד (קניין 'האבד') - אדם אשר רוצה למכור חפץ כלשהו ויש לו קונה בחול המועד במחיר גבוה יחסית ממה שיוכל להשיג לאחר חול המועד, יכול למוכרו כיוון שהקונה הגדיר את מחיר החפץ (מניעת המכירה תהווה היזק למוכר ולא 'מניעת רווח'). ה'אבני נזר' מדגיש בדבריו²⁷, כי עיקר שווי החפץ הוא משום שהאדם יכול למוכרו במחיר זה.

- נשוב כעת לדברינו לעיל ונסכם. קיימות שתי הבנות לגבי 'ערך' (מחיר) החפץ:
- א. ערך 'כללי' שנקבע על פי מדד הצרכנים ויכול להשתנות רק באופן גלובאלי בהסכמת הציבור.
  - ב. ערך עצמי לכל חפץ שנקבע על פי אפשרות קנייתו, וזהו ערך שיכול להשתנות לפי הסכמת הצדדים (מוכר וקונה).

מתוך שתי הבנות אלו, אפשר להעלות שתי אפשרויות לבחינת משמעות ה'כסף':

24. בלשוננו: "וכגון דקיבל כהן עילו", וצריך להבין הסברא של לדידי שווה לי, וי"ל דכיוון שהוא רוצה ליתן כך ממילא הוא שווה כן כיוון שיש עליו קונה בעד דמים הללו כמ"ש הריב"ש".

25. יצוין, כי הגמרא (ח, א) מסיקה כי רק 'גברא רבה' כרב כהנא יכול להעריך את מחיר החפץ יותר ממחירו בשוק, ואילו כהן רגיל רגיל צריך לאמוד את המחיר לפי שוויו בשוק.

יחד עם זאת, הרמב"ם (הלכות ביכורים, יא, ז), פוסק, כי כל כהן יכול לקבל לפדיון הבן כלי כלשהו אשר ערכו נמוך מ'חמש' סלעים (אף אם אינו אדם חשוב). הרשב"א (ד"ה 'אמר רב אשי', ח, א) מסביר שלפי הרמב"ם, בחפצים שגרתיים כל אדם יכול לקבוע את מחיר החפץ בשונה ממחירו בשונה אם החפץ נחוץ לו, ואילו בחפצים ייחודיים (כגון: סודר, עיין רש"י ד"ה 'דגברא רבה הוא', ח, א) קיימת יכולת לאמוד את השווי בשונה משוויו בשוק רק לאותו קהל יעד ולא לכל האנשים.

26. בציטוט מה'אבני נזר', 'גבי חוה"מ דאם אירע לו חפץ לקנות אינו רשאי אף דאחר חוה"מ הוא צריך ליתן יותר דלא הוי רק מניעת הרווח, אבל אם הוא רוצה למכור ויש לו קונה שרוצה ליתן לו כך רשאי אם אחר חוה"מ לא יוכל למכור בדמים הללו, והטעם כיוון שיש קונה שרוצה ליתן יותר ממילא שווה כן וא"כ הוי היזק".

27. בלשוננו: "דעיקר השווי הוא מחמת שיכול למכור אותו".

- א. אמצעי קניין ייחודי המוסכם על כלל הציבור ומהווה אופן הקניין המקובל.
 ב. חפץ ככול החפצים אשר הגדרת שימושו היא קניין מגוון נרחב של חפצים.

קעת ניתנה ראש ונשובה לביאור מחלוקת תוס' וריטב"א.

אם נסבור כי לכל חפץ קיים ערך קבוע הנקבע לפי 'שוק הצרכנים' בהתייחס להיצע וביקוש, אזי אופן הקנייה הנורמטיבי הוא באמצעות חפץ מסוים ייחודי המוגדר כ'קונה חפצים' והוא ה'כסף' (מטבעות ושטרות) הנמצא בשוק. בהבנה זו, נראה לומר, כי ל'כסף' אשר ה'עולם' הגדיר כקונה באופן נרחב את שלל החפצים בהתאם למחירם קיימת מעליותא על פני חפצים אחרים (בעלי שווי דומה לערך ה'כסף'). מנגד, בהבנה השנייה - כי שווי החפץ תלוי ברצון הצדדים (מוכר וקונה) והסכמתם למחיר מסוים המשביע את רצונם הפרטי - אין לומר כי ל'כסף' (כחפץ ייחודי) קיימת מעליותא, שהרי לכל חפץ יכול להיות ערך המשתנה על פי רצון הצדדים ואף יכול להעלות על ערכו הנוכחי הכספי.

לאור זאת, ניתן להסביר את מחלוקת תוס' - ריטב"א בנוגע ליחס בין 'שווה כסף' ו'כסף'.

אליבא דתוס', יש לומר, כי לכל חפץ קיים מחיר הידוע לכלל הצרכנים ולא יכול להשתנות לפי רצונם הפרטי של גורמי ה'משא ומתן' (מוכר וקונה), ומתוך מציאות זו של מחירים הידועים לכל, שוק הצרכנים 'המציא' חפץ ייחודי המוגדר כבעל יכולות קניין והינו 'כסף'. בכדי שנוכל לומר, כי אף לחפץ כלשהו יש ערך המקביל ל'כסף' ויכול להוות אמצעי קניין בדומה ל'כסף' יש להביא לימוד מפסוקים שהרי לכל חפץ קיימים משמעות ומחיר מוגדרים.

לעומת זאת, אליבא דריטב"א, יש לומר, כי לכל חפץ קיים מחיר אשר יכול להשתנות לפי רצון המוכר הפרטי. ולכן, אף על פי שמקובל בעולם, כי אמצעי הקניין הנורמטיבי הינו 'כסף', בכל זאת, ל'כסף' כשלעצמו אין ייחודיות מצד ערכו, היות וכל חפץ יכול להשתנות בערכו לפי רצון הצדדים. מתוך כך מובן גם והדעת נותנת כי מסברה 'שווה כסף' יכול להוות אמצעי קניין בדומה ל'כסף' ואין צורך ללמוד זאת מפסוקים. מתוך ביאור המחלוקת הזה אבקש להתבונן במחלוקת סמ"ע - ט"ז המופיעה ב'חושן משפט', סימן ק"צ.

4. מחלוקת סמ"ע - ט"ז ('חושן משפט', סימן א', סעיף א')

בשו"ע, 'חושן משפט' (סימן ק"צ, סעיף א') קיימת מחלוקת מפורסמת בין סמ"ע והט"ז, בנוגע למשמעות קניין 'כסף' (ובכללו קידושי כסף).

הסמ"ע²⁸ מתייחס לנתינת הכסף בקידושין כדין תשלומין ופירעון חוב²⁹. לעומתו סובר הט"ז³⁰, כי כסף הקידושין הוא מעשה 'סמלי' של נתינת הבעל לאישה. מהו יסוד המחלוקת?

28. בלשונו: "...קניין כסף נלמד משדה עפרון וכסף הנזכר בשדה עפרון ה' דמי שווי השדה".

29. נראה לציין, אע"פ שבדברי הסמ"ע עולה, כי הקידושין הן בעלי שווי כספי (לפחות פרוטה) קשה לאמוד מעשה קידושין זה המאפיין קשר בין אנשים כאומדן שווי מטלטלין.

30. בלשונו: "...וזה פשוט דבאישה קונה אותה דרך נתינה לחוד לא בתורת שיווי מה שהוא שווה".

לעיל מצינו, כי בהגדרת 'כסף' קיימות שתי הגדרות הנובעות משום אופן קביעת מחיר החפץ:

א. ה'כסף' הינו 'חפצא' ייחודי המהווה אמצעי תשלום לחפצים בשוק.
 ב. ה'כסף' הינו 'חפצא' ככל החפצים אלא שהגדרת שימושו היא אמצעי קניין. על שתי הבנות אלו, יש להוסיף נדבך לגבי משמעות מעשה הקניין/נתינה של הכסף. אם ה'כסף' מהווה אמצעי קניין (תשלום) ייחודי ובלעדי לחפצים הנמצאים בשוק הצרכנים, אזי כל נתינה של כסף מצטיירת כתחילת פירעון תשלום החפץ. מנגד, אם נאמר, כי הכסף לא מהווה אמצעי קניין (תשלום) ייחודי ובלעדי אלא אף חפצים אחרים יכולים להוות אמצעי תשלום, במידה והצדדים מסכימים לאופן תשלום זה, יש לומר, כי הכסף אינו בהכרח תחילת הפירעון אלא ה'כסף' הינו 'חפצא' המהווה ביטוי להסכמת הצדדים למעשה הקניין/קידושין ועיקר התשלום מתקיים על פי העברת החפץ ('שווה כסף') מהלוקח למוכר.

על כן, בשיטת הסמ"ע, כי נתינת הכסף היא תחילת פירעון החוב, מובן שהכסף הינו אמצעי תשלום ייחודי לקניין חפצים. ואילו לדעת הט"ז, כי הכסף הוא בתורת נתינה ולא בתורת פירעון, יש לומר שהכסף הינו אמצעי ביטוי להסכמת הצדדים למעשה הקידושין ואילו התשלום עצמו מתקיים על ידי העברת חפץ בעל ערך מסוים.

ד. שיטת רמב"ם (פירוש המשניות לרמב"ם)

בפירוש המשנה כותב הרמב"ם:

"ומשקל הדינר שישה ותשעים שעורה מכסף ואיסר הוא רובע הדרמכון נקרא דרהם בערבי. והדינר שישה דרכמונים א"כ משקל ארבעה גרעינין ופרוטה חצי גרעין מכסף".

מדברי הרמב"ם עולה, כי פרוטה היא פריט מסוים המתייחס למתכת הכסף, שמשקלו חצי גרעין השעורה.

הרמב"ם מסביר אפוא ש'כסף' הקידושין הוא 'מטבע' העשוי ממתכת ה'כסף' בעל משקל ידוע וקבוע מקדמת דנא. יש להבין בדברי הרמב"ם: האם מדובר בהסבר השונה מהותית מהבנות תוס' וריטב"א אשר מתבוננים ב'כסף' הקידושין כערך ממוני או שאף הרמב"ם סובר, כי 'כסף' הקידושין הינו ערך ממוני המעוגן על ידי מתכת ה'כסף'? אם נבחר באפשרות הראשונה, יש לשאול: מדוע קיימת ייחודיות מסוימת ב'כסף' הקידושין על פני קניינים אחרים (שיכולים להתבצע על ידי ערכים קניינים שאינם תלויים ביחס למתכת ה'כסף')? אם נבחר באפשרות השנייה, יש לשאול: מדוע 'כסף' הקידושין תלוי במתכת ה'כסף' כ-מטבע מייצג ולא תלוי במטבע ה'עובר לסוחר'?

את אפשרות הביאור הראשונה - כי ל'כסף' הקידושין קיימת ייחודיות מסוימת על פני קניינים אחרים - יש לסמוך מדברי הרמב"ם ביחס למעשה הקידושין (הלכות אישות א, א):

"קודם מתן תורה היה אדם פוגע אישה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאישה. כיוון שניתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אישה יקנה אותה תחילה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאישה שנאמר 'כי יקח איש אישה ובא עליה'".

הרמב"ם מסביר כאן את המציאות שהייתה לפני מתן תורה ומוסיף את השינוי שנובע בעקבות קבלת תורה - אירוע הקידושין. על דבריו יש לשאול: מדוע הרמב"ם מוסיף בהלכה את המציאות שהייתה לפני מתן תורה, שהרי הרמב"ם כספר הלכה אמור להביא כדרכו רק את ההלכה למעשה!

נראה לבאר, שהרמב"ם סובר שמעשה הנישואין כהכנסת האישה לבית הבעל לא השתנה לאחר קבלת התורה, אלא שיסוד הקידושין התחדש ובא לידי ביטוי במעשה מסוים. לפני מתן תורה, מעשה הנישואין והקידושין באו בבת-אחת. בעת הכנסת האישה לבית הבעל ובעילתה, האישה הוגדרה כ'נשואה'.

נראה לומר, שהיות והתחדש לאחר מתן תורה מעשה קניין ייחודי בדניי האישות בין הבעל לאישה, היה צורך לייחדו על ידי פריט 'מייצג' בעל ערך חשוב, פריט זה בא לידי ביטוי ביחס למתכת 'כסף'.

בהבנה זו, כי מעשה הקידושין בא לידי ביטוי באמצעות מטבע מסוג מתכת 'כסף', יש להסביר, כיצד 'פרוטה' (מתכת נחושת) ומשמעותה כ'שווה כסף' יכולה לקיים את הקידושין.

אליבא דהרמב"ם היות והמשנה חידשה שלפי בית הלל השיעור המינימאלי של 'כסף' הקידושין הינו 'פרוטה' אין הכוונה שלערך מתכת הנחושת יש ערך עצמאי הקובע את הקידושין אלא שערך מטבע ה'פרוטה' הוא ערך התלוי במתכת ה'כסף'. על כן, עולה כי לשיטת הרמב"ם תורה לא חידשה ש'כסף' הקידושין הינו בעל ערך ייצוגי הבא לידי ביטוי רק באמצעות מתכת ה'כסף' אלא ש'כסף' הקידושין הינו ערך ממוני בעל אומדן קבוע הבא לידי ביטוי באמצעות היחסיות למתכת ה'כסף'.

יש להדגיש, כי חשיבות מעשה הקידושין המתבצע בקניין 'כסף' מקבל משנה תוקף על ידי השוואת ערך הכסף לערך ידוע וקבוע אשר מעוגן מדאורייתא ביחס למתכת ה'כסף'. תימוכין להדגשה זו יש להביא מדברי ה'אבני נזר'³¹ ('אבן העזר' סימן שפ"ד, אות ב') אשר מסביר, כי קיים חילוק יסודי ממוני בין 'כסף' ל'נחושת'. 'כסף' הינו ערך קבוע אובייקטיבי (מטבע) ואילו 'נחושת' הינה ערך משתנה. בכדי לשער ערך מסוים בעל חשיבות, משערים לפי ערך קבוע - 'כסף', ולא לפי ערך משתנה. יתרה מכך, הרמב"ם סובר, כי 'כסף' הקידושין הינו בעל ערך ממוני התלוי במטבע ה'כסף' ולא ערך ממוני המשתנה על ידי גורמים סובייקטיביים³².

31. בלשוננו: "והא דשיעור פרוטה הוא כמשקל חצי שעורה של כסף אף דכסף דקרא של נחושת, משום דכספא טיבעא ונחושת הוא דאייקר וזיל, כדאיתא בריש פרק הזהב, על כן משערין במידי דקיץ".

32. בלשוננו: "וכן הוא בקידושי אישה אף דכסף דקרא פרוטה של נחושת, מ"מ על כרחין השיעור תלוי כפי יוקרא וזולא של נחושת לגבי הכסף, ולעולם צריך שיהי שווה כמשקל חצי שעורה של כסף, דאל"כ ישנתה שיעור קידושי אישה אם יחול הנחושת או ייקר".